

UOT 821.411.21

İNTİBAH DÖVRÜ MİSİR ƏDƏBİYYATI VƏ ƏHMƏD ŞÖVQİ

Şahanə ŞAHBAZOVA*

Açar sözlər: Misirdə intibah dövrü, Misir ədəbiyyatı, ərəb ədəbiyyatının inkişafı, Əhməd Şövqi

XÜLASƏ

19-cu əsrin 70-ci illəri (Xədiv İsmayılın hakimiyyəti illəri), Misirin iqtisadi və mədəni inkişafı dövrü ölkə üçün çiçəklənmə dövrünün başlanğıcı sayıla bilər. 19-cu əsrin əvvəllərindən Misir orta əsrlərin qalıqlarından çıxmağa, öz qapılarını Avropaya açmağa və mədəni inkişaf baxımından Ərəb Şərqini üç əsr qabaqlayaraq Qərbə üz tutmağa çalışır. Məhz bu illərdə müsəlman modernizminin tədqiqatçıları meydana çıxdı və ərəb milli hərəkatı yenidən canlandı. O dövrün irimiqyaslı, ictimai-siyasi yenilikləri bütövlükdə Misir ədəbiyyatına da təsirsiz ötüşmür. Misirdəki siyasi vəziyyət və dəyişən ictimai mühit ərəb ədəbiyyatının inkişafına səbəb olur. Əhməd Şövqi 19-cu əsrin ikinci yarısı və 20-ci əsrin əvvəllərində müasir Misir ədəbiyyatının inkişafına müstəsna töhfə vermişdir.

Məqalədə Misirin Müasir Dövrünün tarixi, ədəbi dirçəliş prosesi və bu prosesdə Əhməd Şövkinin rolu haqqında qısa məlumat verilir.

Müasir Misir ədəbiyyatının inkişafı XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. O zaman Osmanlı xilafəti Yaxın və Orta Şərq ölkələrində, Avropanın bir çox Şərq və Cənub ölkələrində hakimiyyəti ələ almışdı.

Həmin dövrdə Misir də Osmanlı dövlətinin bir hissəsi idi. Lakin xədiv İsmayıl paşanın 1783-cü ildə çıxardığı fərmandan sonra Misir dövləti müstəqillik və özünü idarə tələb edir. İsmayıl paşa Misirin muxtariyyətini genişlədir, kapitalist inkişafına və ölkənin müasirləşməsinə töhfə verən əhəmiyyətli islahatlar həyata keçirir. Ölkənin idarəçiliyində, qanunvericiliyində və ordunun təşkilində hakimiyyəti öz əlinə alır. İsmayıl paşanın (hak.müd. 1863-1879) yeritdiyi siyasət, atdığı addımlar Avropa ölkələrinə, xüsusilə Fransa və İngiltərəyə Misirin siyasi və iqtisadi işlərinə müdaxilə etməyə şərait yaradır. Nəticədə Osmanlı sultanı xədiv İsmayılın Tofiq paşa (1879-1892) ilə əvəzlənməsinə dair fərman verir. Xədiv Tofiq sələfindən zəif idi. Bu səbəbdən digər dövlətlər Misir üzərində hakimiyyətini gücləndirməyə başlayır. Avropanın təzyiqi ilə ordu ixtisar olunur, Misir hakimiyyətinin səlahiyyətləri məhdudlaşır. Bu isə xalqı onların təzyiqlərinə qarşı yönəldir, hakimiyyət üsuli-idarəsinə müdaxilə etməyə vadar edir. İngilis hakimiyyəti isə Lord Kromeri orada ali komissar təyin edir ki, o da demək olar, bütün işlərdə əmr və qərar sahibi olur.

Xədiv Tofiqin vəfatından sonra onu oğlu II Abbas Hilmi (1892-1914) əvəzləyir. II Abbas Hilmi Misir tarixinə son xədiv kimi düşür. II Abbasın zamanında milli azadlıq hərəkatı güclənir. Həmin vaxtlar Mustafa Kamilin xədivlə sıx əlaqəsi var idi, onunla birgə millətçilərə dəstək göstərirdi. I Dünya müharibəsi zamanı xədiv Abbas Türkiyədə olan zaman ingilislər fürsətdən istifadə edirlər. Misiri Britaniyanın protektoratı elan edib hakimiyyətə xədiv İsmayıl paşanın oğlu Hüseyn Kamili (hak.müd.1914-1917) təyin edirlər. Hüseyn Kamil sultan titulu qəbul edir. Beləcə 1805-ci ildə Məhəmməd Əli paşanın (1805-1848) hakimiyyəti ilə Misirdə bərqərar olmuş Osmanlı vasallığına son qoyulur.

* doktorant, AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu
E-mail: shahaneshahbaz@gmail.com

Müharibə başlayan zaman Səid Zağlul və digər inqilabçı yoldaşları ölkələrinin müstəqilliyini tələb etməyə səy göstərirlər. “Versal” sülh konfransına gedib ölkələrinin məruz qaldığı vəziyyəti ərz etmək istəyirlər. Lakin ingilislər buna nəinki icazə vermir, hətta onları Misirdən xaricə sürgün edirlər.

1919-cu il Mart inqilabına Misir xalqının bütün tayfaları, bütün təbəqələri öz töhfəsini verir. Xalqın tələbi ilə ingilis hakimiyyəti Səid Zağlul ilə yoldaşlarını sürgündən qaytarır və onlara Londona Lord Mülnerlə Misirin müstəqilliyi məsələsinə dair danışıqlar aparmaq üçün səfərə getməyə icazə verir. Lakin Mülnerin planı misirlilərin istəklərinə cavab vermir. Xalq yenə mübarizəsinə davam edir və bu mübarizə ingilisləri 1922-ci il 28 fevral tarixində bir-birinin ardınca xalqın tələblərinə cavab verən qanun nizamnaməsinin elanına məcbur edir.

XX əsrin ilk rübü bütün ərəb ölkələrində milli-azadlıq hərəkatının yüksəliş dövrü olmuşdur. Bu vaxta qədər Misir və Sudan İngiltərənin, Məğrib ölkələri (Mərakeş, Əlcəzair, Tunis) Fransanın hakimiyyəti altında idilər. I Dünya müharibəsindən sonra İngiltərə eyni zamanda İraq, Küveyt və Fələstində, Fransa isə Suriya və Livanda öz hakimiyyətini qurmuşdu.

Misir ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Əhməd Şövqi bu qaynar siyasi hadisələrin baş verdiyi əsrdə yaşamışdır. Xədivin qəsrinə və işləri ilə əlaqəsi onun siyasi vəqiflərinin sirri ilə tanışlığına, saray daxili münaqişələrdən, vətənpərvərlər, kolonistlər və Osmanlı Xilafəti arasındakı təzyiqlərdən məlumatlı olmasına, siyasi partiyalar arasındakı mübarizədə təcrübə qazanmasına şərait yaratmışdır. Şair, eyni zamanda, Osmanlı Xilafətinin süqutunun, qərb istismarçılarının vətəninə işğal etməsinin, Birinci Dünya müharibəsinin və bütün bunların ölkədə yaratdığı ağır vəziyyətin şahidlərindən və qurbanlarından biri olmuşdur. Sürətlə cərəyan edən bütün bu siyasi abu-hava cari tarixi hadisələrin içində olan Misir şairi Əhməd Şövqinin yaradıcılığında dərin iz buraxmışdır.

Əhməd Şövqinin yaşadığı dövr siyasi oyanışla yanaşı, eyni zamanda, Misirin mədəni intibah (النهضة) dövrü kimi də tarixdə yer alır.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Misir Orta əsrin qalıqlarından xilas olmaq yolunu tutur, qapılarını Avropaya açır, Ərəb Şərqini mədəni inkişaf baxımından üç əsr qabaqlayan Qərbə istiqamətlənir. Bu əlaqə nəticəsində yeni mədəniyyətə məxsus ixtirələrdən istifadə etməyə başlayır; bu istiqamətdə ən böyük nailiyyət mətbəə sahəsi olur. 1820-ci ildə Məhəmməd Əli Paşa tərəfindən Qahirədə “Bulaq mətbəəsi”, yaxud “Amiriyə mətbəəsi” adlanan mətbəənin əsasını qoyulur. Misirin ilk rəsmi mətbəəsi olan “Bulaq mətbəəsi” bütün ərəb regionunda elm sahəsində kəmiyyət, keyfiyyət və fikir dəyişikliyinə səbəb olur [1]. Bundan qırx il sonra “Vadin-Nil” (“Nil vadisi”) və “Cəmiyyətul-məarif” (“Maarif cəmiyyəti”) kimi yerli mətbəələr meydana gəlir.

XIX əsrin 70-ci illəri (xədiv İsmayılın hakimiyyət illəri) Misirin iqtisadi və mədəni tərəqqi dövrünü ölkədə çiçəklənmə dövrünün başlanğıcı hesab etmək olar. Məhz bu illərdə müsəlman modernizminin alimləri yetişir, ərəb milli hərəkatı dirçəlir. Xədiv özünü mədəniyyət qəyyumu və liberal hesab edirdi. İsmayıl paşa xalq maarifinə və mədəniyyətinə böyük vəsait ayırır. Onun rəhbərliyi altında qızlar üçün məktəblər də daxil olmaqla dörd min beş yüzdən çox məktəb açılır [2, s.609]. 1872-ci ildə “Dər əl-ülum” Ali Məktəbi inşa olunur ki, burada dini elmlərlə yanaşı dünyəvi elmlər də tədris edilir. 1870-ci ildə xədivin adı ilə tanınan Misir Kitabxanası (“الكتبخانة الخديوية المصرية”) qurulur. Onun hakimiyyəti zamanı Suriya ədib və jurnalistlərinin Misirə immiqrasiyası başlayır, müxtəlif istiqamətdə qəzet və jurnallar nəşr olunur. Ədəbi arenaya sanballı publisistlər daxil olur.

Dövrün geniş miqyaslı ictimai-siyasi yenilikləri ümumən Misir ədəbiyyatından da təsirsiz ötürülür. Misirin siyasi vəziyyəti, ictimai mühitin dəyişməsi ərəb ədəbiyyatının inkişafına səbəb olur. XIX əsr ərəb maarifçi ədiblərinin fəaliyyəti, özünüdərk inkişafı, dövrü mətbuatın meydana gəlməsi və formalaşması ölkədə oxucu kütləsinin genişlənməsinə gətirib çıxardır.

XX əsrin 20-40-cı illərində Misir ədəbiyyatında nəsr janrı xüsusilə inkişaf edir, dramaturgiya yaranır. 20-ci illərdə meydana çıxan yazıçıları “Misir yenilikçiləri” adlandırırlar. Onların meydana çıxması Misir cəmiyyətinin ümumi inkişaf yolu ilə şərtlənmişdi. Yeni ədəbi məktəb müasir Misir burjuaziyasının ideologiyasının ifadəçisi idi. Bu məktəbin nümayəndələrinin yaradıcılığı ərəb ədəbiyyatında konservatizmlə mübarizə ilə fərqlənirdi. Artıq yazıçı və şairlər əcdadlarının ədəbi

irsinə müraciət etsələr belə, özlərini bədii sənətin ağırlığından azad edirlər. Daha sürətlə inkişaf edən nəsr sahəsində Qərb ruhuna yaxın mövzular işlənir. Yenicə ərəb dramaturgiyası yaranır. İlk jurnallar və tərcümələr meydana gəlir, publisistik janr formalaşmağa başlayır.

Misir məktəbinin yazıçılarının əksəriyyəti fransız mədəniyyətinin təsiri altında yazıb yaradır; bəzilərinə ingilis (Dikkens, Şou) və alman (Höte, Şiller) ədəbiyyatının böyük təsiri olur. Yeni məktəbin nümayəndələri daha çox romantizm məktəbinə məxsus Avropa yazıçılarından, xüsusilə fransız ədibləri Alfred de Bim, Myüsse və Hötedən faydalanırlar. Misir yazıçılarının əsərlərində, eyni zamanda, rus ədəbiyyatının təsiri də aydın hiss olunur.

Poeziya isə hələ də inkişafdan kənar, quruluş və mövzu cəhətdən ənənəvi ərəb şeirinə bağlı olaraq qalırdı. Ərəb ölkələri içərisində poeziya sahəsində inkişaf Misirlə bağlı olur. Misirdə də ərəb poeziyası kifayət qədər uzun inkişaf dövründən sonra müasir siyasi, iqtisadi və sosial məsələləri əks etdirməyə başlayır.

Yeni yaranmış “Bulaq mətbəəsi”ndə ərəblərin qədim dövrün ən böyük şairlərinin divanı nəşr edilir. Hələ də əlyazmalarda mövcud olan qədim ərəb ədəbiyyatının nəşri ilə yanaşı onların tədqiqi də həyata keçirilir: beləcə poeziya sahəsində ilk addımlar araşdırmalardan başlayır. Bu da, digər sahələrdə olduğu kimi ədəbiyyat sahəsində də özünü göstərən mədəni inqilabın nəticəsini müqayisə etməyə imkan verir. Və bu müqayisədə artıq qədim dövr ərəb poeziyası yeni dövrün poeziya sahəsində inqilabçı şairi olan Mahmud Sami əl-Barudinin şeirlərinin qüvvəti, üslubca əzəməti, mövzuya yeniliyi qarşısında geridə qalır.

XX əsrdə Məhəmməd Əbdoh, əl-Kəvakibi, Əhməd Lütfi kimi simalarla başlanğıc almış poeziya janrı yeniliyə doğru ilk addımlarını məşhur şair Mahmud Sami əl-Barudi ilə atır. Ardınca Əhməd Şövqi, İsmayıl Səbri və Hafiz İbrahim kimi istedadlı şairlər dəstəsi yaranmağa başlayır. Sonralar bu dəstəyə Vəliəddin Yekun, Hifni Nasif, ər-Rüsafi, Cəmil Sidqi əz-Zəhavi, Əbdülmühsin əl-Kazimi, Fuad əl-Xətib, Şəkib Arslan kimi şairlər qoşulur.

Poeziya sahəsində “İntibah” (النهضة) müxtəlif istiqamətlərdə cərəyan edir. Əl-Barudinin yeniliyi Abbasi dövründən də qabaqkı ərəb şeirinə qayıtma istiqamətində idisə, Əhməd Şövqi və Hafiz İbrahim keçmişə müraciətlə etməklə yanaşı, Qərb poeziyasından da faydalanaraq ərəb şeirinə yeni forma, yeni məzmun qazandırırırlar. Ə. Şövqi mənzum hekayələr, tarixi mövzuda pyeslər, Hafiz İbrahim isə fəlsəfi və ictimai tənqidi formalaşdıran şeirlər qələmə alır.

Bütün qeyd olunanlarla yanaşı, yenilənən poeziya mövzu olaraq mövcud şəraiti, siyasi və milli hadisələri, ictimai hərəkətləri əks etdirsə də, hələ də Xəlil ibn Əhmədin yaratdığı qaydalara, eyni zamanda ənənəvi ərəb şeirinin üslub və ifadə tərzinə bağlı olaraq qalır.

XX əsrin ilk yarısında poeziya sahəsində Əli əl-Carem, Əli Mahmud Taha, Məhəmməd Rza əş-Şəbibi, Bişarə əl-Xuri, Əziz Abazə, Ömər Əbu Rişə, Əli əl-Cundi, Mahmud Günaym, Həmzə Şəhatə, İbrahim Haşim əl-Filali və digər gənclərin təmsil olunduğu yeni nəsil formalaşır. Onlar yeni üslubla, ləfzlər və təsvirlərlə qədim şeirin dirəklərini dirçəldirlər, özlərini fərqli mövzu və təxəyyüldə işlədikləri əsərlərlə cəmiyyətə təqdim edirlər.

Əl-Əzhər Universitetinin yetirməsi Mustafa Lütfi əl-Mənfəlutli fransız ədəbiyyatının təsiri ilə, romantik cərəyanın kökü üzərində yeni ərəb nəsrinin əsasını qoyur, “ən-Nazarat” (“Baxışlar”), “əl-Abarat” (“Göz yaşı”), “əl-Fadilat” (“Fəzilət”) kimi əsərlərində bunu əks etdirir. XX əsr yeni Misir ədəbiyyatının digər məşhur nümayəndələri Mahmud Teymur, Tofiq əl-Həkim, Nəcib Məhfuz yeni ərəb hekayəsinin (novellanın) pionerləri olurlar. Yeni ərəb ədəbiyyatı hərəkətinin ən görkəmli siması hesab olunan Taha Hüseyin ərəb ədəbiyyatının və nəsrinin inkişafını gücləndirir. Bu hərəkəti mədəniyyətin bütün sahələrində çalışan digər yazıçılar da dəstəkləyir: Məhəmməd Hüseyin Heykəl, Əhməd Əmin, Mustafa Əbdürrəzzaq, Mənsur Fəhmi, Mustafa Sadiq ər-Rafii, Məhəmməd Kürdəli, əl-Akkad, Zəki Mübarək, Məhəmməd Fərid əbu Hadid, Əhməd Həsən əz-Zəyyat və digərləri.

Livan ədəbiyyatının və teatrının təsiri nəticəsində Misirdə də XIX əsrin sonlarında dramaturgiya inkişaf etməyə başlayır. Bu dövrdə dramaturgiya janrının təzahürü kimi Zəki Təlimatın səyi ilə ilk Aktyorluq İnstitutu açılır. Digər təzahür ilk dram jurnalının meydana gəlməsi olur. Əbdül-Məcic

tərəfindən yaradılan jurnalda teatr məktəbinin ardıcılığının bu janrdə tənqidi yazıları nəşr olunmağa başlayır (3, s.418).

Ədəbi teatrın yaranmasında ilk addımlar XIX əsrin ortalarına aid edilir. Lakin bu, tərcümələrə, yaxud primitiv ssenariyə əsaslanan səhnə təcrübələri idi ki, bunu da ciddi ədəbi əsər adlandırmaq olmaz.

Ədəbi dramaturgiyaya gəlincə, bu Əhməd Şövqinin pyesləri ilə başlayır. İlk addımlar 1893-cü ilə aid edilsə də, əsərləri 1927-ci ildən nəşr etdirilməyə başlamışdır. Daha sonra Əziz Abbasın pyesləri öz musiqili dram irsinə görə Şövqi dramaturgiyasını davam etdirir.

Nəsr formasındakı dramaturgiya isə Tofiq əl-Həkimin adı ilə bağlıdır. Ən yaxşı dialoq ustası hesab olunan Tofiq əl-Həkim bu janrın pioneri olmuşdur. Bu sahədə Mahmud Teymur, Əli Əhməd Banasiri, Fəthi Padvan, Nuaman Aşur, Yusif İdris, Alfred Faraq və s. adlarını çəkə bilərik.

Doktor Əhməd Heykəl Misir dramaturgiyasının inkişafından yazarkən qeyd edir ki, “Şövqi və əl-Həkimin hər bir dram əsəri teatr ədəbiyyatının Misir ədəbiyyatında ədəbi sənətlər arasında nüfuzlu yer tutmasında iştirak etmişdir. Bununla həmin pyeslər bu ədəbiyyatın həmişəyaşar mətnlərinə və yazıçıların izləyəcəyi cığırə çevrilmişdir” (3, s.421).

Əhməd Şövqinin yalnız dramaturgiya sahəsində deyil, eyni zamanda, nəzm və nəsr sahəsindəki zəngin yaradıcılığı ondan neçə əsr əvvəl (XV-XVIII əsrlər) tənəzzül vəziyyətində olan ərəb ədəbiyyatına bənzərsiz yenilik gətirmişdir. Aristokratik saray mədəniyyətində böyüməsi və Fransa mühitində təhsil alması ona ərəb və Avropa mədəniyyətini birləşdirərək ərəb şeirinə yenilik qazandırmasına imkan yaratmışdır.

Əbü Nüvas, Buhturi, Əbu Təmmam, əl-Mütənəbbi, Əbu Firas və sairənin təmsalında Abbasi ədəbiyyatı ilə dərinlən tanışlığı Əhməd Şövqinin yaradıcılığında xüsusi təsirə malikdir. Buhturi və əl-Mütənəbbi yaradıcılığından şair xüsusi şəkildə faydalanmış, onların qəsidələrindən iqtibaslar etmişdir. Bütün bu təsirlərin qarşılığında Əhməd Şövqi özünəməxsus üslub yarada bilmişdir. Və bu üslub onu Hafiz İbrahim təmsalında müasiri olduğu dövrün ədiblərindən daha çox Buhturi təmsalında qədim dövr şairlərinə bağlayır. Bu üslub qədim poeziyadan ayrılmasa da, özlüyündə şairi, əsrini, mənə və fikirlərini ifadə edir.

Əhməd Şövqi şeirlərində gözəl qafiyə və bədii təsvir vasitələri ilə mövzu ilə ahəngi bir-birinə tam uyğunlaşdırabilmişdir. Ona kimi ərəb şeirinə lirik janr hakim idisə, şair bu lirik janra öz vətənpərvərlik duyğularını qatmış, məzmun vermiş, onu bir növ epik şeirə bənzətmişdir ki, bununla da ərəb poeziyasında yeni cığır açmışdır.

Əhməd Şövqi ictimai və siyasi şeirlərində, mədhiyyələrində, tarixi əsərlərində hadisələri uğurlu bədii təsvirlərlə ifadə etmişdir. Vətəninin təbii mənzərələrini, getdiyi yerlərin gözəlliklərini, dənizləri, çayları, boğazları məxsusi şeirlərlə vəsf etmişdir - 1931-ci ildə İskəndəriyyənin mərkəzində yerləşən, Aralıq dənizinə baxan İbrahimiyyə məhəlləsində olarkən dənizdən ilhamlanaraq qələmə aldığı bu şeir kimi:

وَعَلِيَّ وَرَاءَ مَا نَكَّ ذِكْرِي	سَيِّدَ الْمَاءِ كَمْ لَنَا مِنْ صِلَاحٍ
كَشَمَّ الْجِبَالِ جُنْدًا وَوَفْرًا	كَمْ مَلَأْنَاكَ بِالسَّفِينِ مَوَاقِيرًا
كَتَسَّرَ يَتَسَدُّ فِي السُّحْبِ نَسْرًا	شَارِعَاتِ الْجَنَاحِ فِي تَبِيحِ الْمَاءِ
وَتَسَدُّ الْفِجَاجِ كَرًّا وَوَفْرًا	وَكَأَنَّ اللَّجَاجَ حِينَ تَنْزَرِي

“Cənab su, neçə Səlahəddin (Əyyubi), neçə (Məhəmməd) Əlimiz var su arxasında,
Neçə ağır gəmi ilə ordumuzla, sursatıyla yük olmuşuq sənə uca dağ kimi?
Küçələr su ortasında qanadlardır, qartal tək buludlarda pər vurur,
Zərbəylə vuran burulğan kimi vadiyə təzyiqlə maneə qurur”.

Lakin bədii təsvirdə ən gözəl şeirlərini Misir, Əndəlüs və Astanada bu günümüzədək gəlib çıxmış sənət abidələri qarşısında ilhamlanıb qələmə aldığı əsərlərində görürük. 1905-1915-ci illərdə qələmə aldığı şeirlərində antiimperialist fikirlər səslənir: “Denşav haqqında xatirələr” (1906),

“Mustafa Kamal” (1908), “Kroumer” (1907), “Lev Tolstoyun ölümünə” (1911) və başqaları. Lakin 1914-cü ildə mətbuatda bu anti-ingilis çıxışlarını inkar edən şeirlər çap etdirir. Ancaq bu da Misirin Britaniyanın protektoratlığına keçməsi və xədivin dəyişilməsi zamanı şairin ölkədən çıxarılmasına saxlaya bilmir.

1914-cü ildə Birinci dünya müharibəsi başlayan zaman Xədiv II Abbas Türkiyə ziyarətində idi. Həmin vaxt ingilislər Misirdə Britaniya himayəsini elan edir, onun Türkiyə təbəəliyində olmasını sona yetirir və II Abbasın Misirə qayıtmasına mane olur. Xədivin şairi və yaxın adamı olan Əhməd Şövqi bu çevrilişdən ehtiyat edir və yeni soltan Hüseyn Kamili və ingilisləri razı salmağa çalışaraq II Abbasın təxtiləşmədən uzaqlaşmaq istəyir. Lakin buna nail ola bilmir [6, s.61]. İngilislər ondan Misiri tərk etməyi tələb edir, eyni zamanda, qalmaq istədiyi ölkələrin seçimində sərbəstlik verir. Şair İspaniyanı, Misirə yaxın liman olduğu üçün Sevilyanı (İşbiliya - ərəbcə) seçir.

Şair sürgün illərini qıraqla, qədim ərəb tarixini, xüsusən, Əndəlüs tarixini oxumaqla keçirir. Bütün oxuduqlarının nəticəsi olaraq "دول العرب وعظمة الاسلام" ("Ərəb dövləti və İslamın böyükləri") adlı böyük ərcuzəsini yazır. Əhməd Şövqinin bu ərcuzəsi ilə Əbu Abdullah ibn əl-Xatibin "رقم الحلال" adlı böyük ərcuzəsinə bənzərliyi var. Qeyd olunan əsərə nəzirə olaraq yazdığı fikri də var (6, s.62).

Şairin 1920-ci ildə vətənə qayıdandan sonra yazdığı, "Şövqiyyat"ın ilk cüzündə yer alan "بعد المنفى" ("Sürgündən sonra") adlı qəsidəsində vətənə olan sevgisini tərənnüm edən əvəzsiz beytlər yer alır:

كأني قد لقيت بك الشبابا	ويا وطني لقيتك بعد يأس
إذا رزق السلامة والإيابا	وكل مسافر سئوب يوماً
عليه أقابل الحتم المجابا	ولو أنني دُعيت لكنت ديني
إذا فهت الشهادة والمتابا	أدير إليك قبل البيت وجهي

(*Ey Vətənim, səni uzun həsrətdən sonra gördüm, sanki səndə cavanlığı tapdım.
Hər müsəfir uzaqda salamat və rifahda qalsa da, bir gün tövbə edərək hüzuruna gələcək.
Əgər mömin olsa idim, sən tapındığım dinim olardın,
Şəhadət verib səcdə etmək gərksə, sənə üz tutardım, Kəbədən öncə.*)

Əhməd Şövqi həyatının ilk mərhələsində əsas diqqətini mənaya yönəldirdi, qafiyəyə önəm vermirdi. Hafiz İbrahim isə əksinə. Və hər birinin öz tərəfdarı var idi. Şövqi sürgündən qayıtdıqdan sonra ibarələrini, qafiyələrini, üslubunu gözəlləşdirir, beləcə, ləfz və mənada Hafizi keçir.

Hafiz İbrahimdən bu haqda soruşurlar, deyir: "Şövqi ərəb şeirindən az məlumatlı idi, fransa poeziyasına isə yaxşı bələd idi. Əndəlüsdə sürgündə olarkən özünü böyük şairlərin divanlarının oxumasına həsr edir. Və ədəbiyyatın xəzinəsini tapır, nəticədə iki dəfə qazanmış olur".

Ə.Şövqinin şeirlərində bir reformist kimi siyasi, iqtisadi, sosial, fəlsəfi, tarixi, dini, əxlaqi və digər sahələrdəki problemləri ifadə etməsi və bu problemlərin özünəməxsus həll yolunu göstərməsi müasir Misir poeziyasına gətirmiş olduğu yeniliklərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. مشارق. مطبعة بولاق رائدة المطابع العربية. الجمعة ١ مارس ٢٠١٩

URL: https://web.archive.org/web/20190317064212/http://www.aleqt.com/2019/03/01/article_1551961.html

2. Долинина, А.А. Египетская и сирийская литературы// История всемирной литературы. В 8 томах. Т 7. Ред Ю. Б. Виппер. М: Наука, 1991, С. 609-623.

3. أحمد هيكل. الأدب القصصي و المسرحي في مصر: من أعقاب ثورة ١٩١٩ إلى قيام الحرب الكبرى الثانية. دار المعارف: القاهرة, ١٩٨٣, ٤٢٠ ص

4. أحمد هيكل. تطور الادب الحديث في مصر: من اوائل القرن التاسع عشر إلى قيام الحرب الكبرى الثانية. دار المعارف. ١٩٩٤, ٤١٦ ص.

٥. أحمد عبید. ذکرى الشعراءین شاعر النيل و أمير الشعراء: دراسات و مرآث و مقارنات. المكتبة العربية في دمشق، مطبعة ترقی، ٣٠٥ ص.
٦. أعلام الشعر العربي الحديث: أحمد شوقي – أحمد زكي أبو شادي – بشارة الخوري / قدم له: إيليا حاوي. بيروت: المكتب التجاري للطباعة و النشر و التوزيع، ١٩٧٠، ٣٣٢ ص.
٧. أحمد شوقي. الشوقيات. الجزء الأول (في السياسة و التاريخ و الاجتماع) / مكتبة مصر. ٢٨٨ ص.
٨. مارون عبود. أدب العرب. بيروت: دار الثقافة، ١٩٦٠، ٥٢٥ ص.

РЕЗЮМЕ

Шахана ШАХБАЗОВА

Египетская литература в процессе возрождения и Ахмед Шауки

Ключевые слова: *египетская литература, египетское возрождение, развитие арабской литературы, Ахмед Шауки*

70-е годы XIX века (годы правления Хадива Исмаила), период экономического и культурного развития Египта, можно считать началом периода процветания страны. С начала XIX века, Египет стремился вырваться из пережитков Средневековья, распахнуть свои двери в Европу и направиться к Западу, на три века опережая арабский Восток по уровню культурного развития. Именно в эти годы появились исследователи мусульманского модернизма и возродилось арабское национальное движение. Масштабные, общественно-политические новации того времени не остаются незамеченными так же и в египетской литературе в целом. Политическая ситуация в Египте и меняющаяся социальная среда ведут к развитию арабской литературы. Ахмед Шауки внёс исключительный вклад в развитие современной египетской литературы второй половины XIX века и начала XX века.

В статье даётся краткий обзор истории Нового времени Египта, процесса литературного возрождения и роли Ахмеда Шауки в этом процессе.

SUMMARY

Shahana SHAHBAZOVA

Egyptian Renaissance Literature and Ahmad Shawki

Keywords: *Egyptian literature, the Egyptian Renaissance, development of Arabic literature, Ahmed Shawki*

The 70s of the 19th century (the years of Khadiv Ismail's reign), the period of economic and cultural development in Egypt, can be considered the beginning of the stage of prosperity for the country. Since the beginning of the 19th century, Egypt has sought to break out of the remnants of the Middle Ages, open its doors to Europe, and head towards the West, three centuries ahead of the Arab East in terms of cultural development. It was during these years that researchers of Muslim modernism appeared and the Arab national movement was revived. The large-scale, social, and political innovations of that time also affected Egyptian literature as a whole. The political situation in Egypt and the changing social environment led to the development of Arabic literature. Ahmed Shawki had an exceptional contribution to the development of modern Egyptian literature in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century.

The article provides a brief overview of the history of modern Egypt, the process of the literary renaissance, and the role of Ahmed Shawki in this process.